

הרב בן ציון סופר, ישיבת כרם ביבנה

תורת ארץ ישראל

מִן הַרְבֵּ זצ"ל בכמה וכמה מקומות בכתביו, עמד על הצורך החיוני בהתחדשות התורה ותחייתה עם חזרת עם ישראל לארצו. בדברים שלפנינו ברצוננו לעמוד על המשמעות המעשית של תחייה זו בלימוד התורה והאופן שבו היא מעצבת את עסק התורה. ננסה לשרטט קווים כלליים לדרך הלימוד שלענ"ד הננו נדרשים אליה בדור הגאולה ומהווה מימוש לחזונו הנשגב של רואה האורות, ולבסוף נראה כיצד ניתן ליישם דרך זו בלימוד בפועל.

תורת חו"ל ותורת א"י

במקומות רבים עמדו חז"ל על ייחודיותה ומעלתה של תורת א"י, על אורה המחכים ועל חשיבותם של חכמיה ולומדיה. נציין כאן רק את אחד המאמרים המפורסמים בעניין זה, בויקרא רבה (פרשה יג, ה):

אשר שם הזהב, אלו דברי תורה, שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב. וזהב הארץ ההיא טוב, מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל. שם הבדולח ואבן השהם, מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות.

בספר אורות התורה התייחד פרק שלם לבירור היחס שבין תורת חו"ל לתורת א"י מפי כתבו של הרב זצ"ל (פרק יג), ומלבד מה שנתבאר שם יש מקומות רבים נוספים בכתבי הרב בהם עסק בנקודה חשובה זו. נציין רק לדבריו באגרות (בעיקר בחלק א', אגרת צו ואגרת קג), באורות התחיה (פיסקא נה), ובמאמר 'תורת ארץ ישראל' (מאמרי הראי"ה עמ' 78-80).

אמנם בכל המקומות הללו לא נתברר בפירוש בדברי הרב מהי המשמעות המעשית של לימוד התורה בדרכה של תורת א"י, במה שונה בפועל דרך הלימוד של חכמי א"י מדרכם של חכמי חוצה לארץ. אך נראה ברור מדברי הרב בכל המקורות הנ"ל, שהדברים קשורים וכרוכים עם היחס שבין הלכה לאגדה.

הלכה ואגדה

גם על חשיבות האיחוד של ההלכה עם האגדה עמד הרב במקומות רבים. אחד הידועים שבהם הוא בספר אורות הקודש (ח"א פסקא יח):

ההלכה והאגדה צריכות הן להתאחד זו עם זו. ההכרח המביא לעסוק בשתייהן יחד, מוכרח הוא להביא גם כן את ההתאחדות הרוחנית שלהן. מה שמרגיש העוסק בהלכה כשנכנס באגדה. וכן להפך, שהוא נכנס לעולם אחר, נוטל את החלק היותר גדול של ההפריה הרוחנית, הבאה מתוך מנוחת הנפש, שיסודה באחדות הפנימית. **הננו קרואים לסול מסלות כאלה בארחות הלימוד. שעל ידיהן ההלכה והאגדה תתחברנה חיבור עצמי.**

ובאורות התחיה (פסקא נה) הוסיף וכתב שאמנם היו נסיונות ליצור חיבורים מלאכותיים בין עולמות ההלכה והאגדה, אך הם היו 'בצורה קטנותית ובוסרית' ולכן לא צלחו. המשימה אליה קורא הרב היא למצוא את הדרכים שבהן ההלכה והאגדה 'תתחברנה חיבור עצמי', חיבור מהותי ושוורשי.¹

כאמור, נראה שהדברים קשורים זה בזה. תורתה של א"י מתייחדת בכך שהיא מצליחה לחבר בחיבור פנימי את עולם ההלכה עם עולם האגדה. אמנם עדיין לא נתגלה לנו כיצד חיבור זה בא לידי ביטוי בלימוד התורה למעשה.

כללים ופרטים

חיבור נוסף עליו מדבר הרב בכתביו, והוא חיבור פרטי התורה לכללותיה, וכמו שכתב בפ"ג של 'אורות התורה' (פסקא ו):

אנו צריכים להתרומם לאותה המדרגה של הבנת הכללים וכללי הכללים, והפרטים בהצעותיהם יהיו נסמכים עמם. **זאת היא חמדה המיוחדת של תורת ארץ ישראל,** ובזה היא מחולקת משל חוץ לארץ. התרוממות הנשמה אצל תלמידי-חכמים לסקירת הכללים של כללי התורה, ושרשי האמונה והעבודה, שהם מתבארים על פי עסק קבוע ומוסכם בפנימיותה של תורה בכלל, מוכנת היא לבא בארץ-ישראל דוקא...

---

1. חלק מחיבור זה במשמעותו הרחבה, הוא גם חיבור הנגלה והנסתר, כפי שעולה מדברי הרב שם. ע"י בזה להלן הערה 6.

חכמי א"י צריכים לעסוק בהבנת הכללים והשרשים של התורה, להבינם לעומקם ועל בורים כך שלבסוף כל פרטי הדינים יהיו משתשלים מהם כמו מאליהם. הרב בהמשך דבריו שם עומד על כך שאי-העיסוק בתורה באופן זה בא"י, לא זו בלבד שיש בו פספוס של המעלה המיוחדת לתורתה של א"י, אלא הוא גם יוצר חסרונות משמעותיים בקרב הלומדים:

ודוקא מפני שתלמידי-חכמים שבארץ-ישראל הנם מוכנים אל זאת המעלה הנשאה, על-כן **כל זמן שהם אינם מכירים את מעלתם הרוממה**, ואינם עולים אליה, וחפצים להיות מתנהגים בארחות דרישת התורה רק בדרך הראויה לבני חוץ לארץ, **הנם נעשים מתננים וירודים, חלשים ולקויים בגוף ובנפש**. ולא די שאין יתרונם הנעלה מתגלה, אלא שנדמה עוד שתלמידי-חכמים שבחוץ לארץ יהיו עולים עליהם בחריצות ובפלפול.

ונראה שכל אותם ענינים שהזכרנו קשורים הם לחיבור נוסף שעמד עליו הרב בהקשר לתורת א"י, והוא החיבור בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. וכיון שעניין חשוב זה פחות מדובר בין מחברי זמננו, נרחיב בו מעט את הדיבור.

תורה שבכתב ותורה שבעל פה

המקום היחיד בש"ס בו דרשו חז"ל מפסוק בתורה שבכתב על קיומה של תורה שבעל פה, הוא בגמ' ביומא (כח ע"ב), שם דרשו עה"פ 'וישמור משמרת מצוותי חוקותי ותורתי':

אמר רבא ואיתימא רב אשי: קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר **תורת - אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה**.

גם כאן אין זו דרשה ישירה על עצם העובדה שיש תורה שבעל פה מלבד התורה שבכתב, אלא רק דרשה המלמדת שאברהם אבינו קיים את שתי התורות. ניתן להסיק מכך שעובדת מציאותה של תושבע"פ ברורה ופשוטה היא עד שאין צורך להוכיח אותה מתוך תורה שבכתב. הסיבה לכך עשויה להיות העובדה שתורה שבכתב כמו שהיא לפנינו סתומה וחתומה היא במקומות רבים ולא ניתן להבינה על בוריה ללא השלמה של פירוש בעל פה המתלווה אליה. פירוש זה הוא הנקרא 'תורה שבעל פה', וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו למשנה:

דע שכל מצוה שנתן הקדוש ברוך הוא למשה רבינו **ניתנה לו עם פירושה**, היה הקדוש ברוך הוא אומר לו המקרא ואח"כ אומר לו פירושו וביאורו וכל מה שכלל

אותו המקרא המחוכם... ואותו הביאור הוא כללי ענינים. והיו כותבין המקרא
וזוכרים הקבלה על פה, וכך אומרים חכמים ע"ה תורה שבכתב ותורה שבעל פה...

כך ניתן להבין גם בדברי הגמ' בגיטין (ס ע"ב):

א"ר יוחנן: לא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל
פה, שנאמר: כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל.

הברית שנכרתה עם ישראל בהר סיני לא נכרתה על 'הטקסט המקראי' כשלעצמו, אלא
על הפירוש והביאור שנמסר יחד אתו, שהוא חלק בלתי נפרד מן התורה שניתנה לנו.

אמנם מלבד אותו הפירוש שניתן למשה בסיני, 'תורה שבעל פה' במובנה הרחב כוללת
גם את דרשות חז"ל שהתחדשו במשך הדורות על פסוקי התורה במידות שהתורה
נדרשת בהן, והדינים והפרטים היוצאים מדרשות אלו. וכמו שכתב הרמב"ם שם בהמשך
דבריו:

וכאשר מת ע"ה וכבר מסר ליהושע הפירושים שניתנו לו, ועסקו בהם יהושע
ואנשי דורו, וכל מה שקבל ממנו הוא או אחד הזקנים אין בו משא ומתן ולא נפלה
בו מחלוקת, ומה שלא שמעו מן הנביא ע"ה יש בסעיפיו משא ומתן, ונלמד בו הדין
בדרכי העיון בשלש עשרה המדות שניתנו לו בסיני, והן י"ג מדות שהתורה
נדרשת בהן. ומאותם הדברים שלמדו יש ענינים שלא נפלה בהם מחלוקת אלא
הסכימו כולם עליהם. ומהם שנפלה בהם מחלוקת בין שתי דעות, זה דן בדן
ונתחזק אצלו וזה דן בדן ונתחזק אצלו, לפי שדרכי ההקש הוכוחיים יקרו
בתוצאותם המקרים האלה.

המכנה המשותף לכל דין ופרט שנכלל בתורה שבעל פה הוא, שמצד אחד איננו נכתב
בפירוש בתורה שבכתב, אך מאידך גיסא הוא יוצא ומשתלשל מתוך התורה שבכתב, אם
בדרך פירוש המקרא ואם בדרך דרש בי"ג מידות. כל התורה שבעל פה כלולה וגנוזה
בתורה שבכתב.

ואכן כאמור, כל עיסוקם של חכמי הדורות מוסרי התורה, מימות יהושע ועד תקופת
התנאים, היה על אותו הצייר שבין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. חז"ל עצמו וטרחו ללא
הרף על הבנת פסוקי המקרא ודקדוק כל אות ותג שבהם, בכדי לחשוף את הגנוז בהם
ולהוציא מהם את הדינים והפרטים שנותן התורה טמן בתוכם בעומק חכמתו העליונה.
על כך נסובים כל מדרשי ההלכה, וכל הדרשות המובאות בש"ס בבלי וירושלמי למכביר.

מחתימת המשנה ואילך העיסוק בדרשות הכתובים החל להיות הולך ופוחת. אמנם מצאנו בש"ס גם דרשות רבות של אמוראים על פסוקי התורה,² אך לא בהיקף ובעוצמה של תקופת התנאים, ומ"מ אחר חתימת התלמוד תחום זה דעך כמעט לחלוטין (אף שגם בראשונים עוד נמצאו אי אלו מדרשי הלכה שנתחדשו על ידם, ומעט אף באחרונים).³ התורה שבעל פה הלכה והתרחקה ממקורה ושורשה בתורה שבכתב.

על עניין זה כתב הרב זצ"ל בפרק הראשון של 'אורות התורה', ובפרט בפסקה האחרונה (ג):

יניקת תורה שבעל פה היא בגניזו מן השמים ובגילוי מהארץ. וצריכה ארץ ישראל להיות בנויה וכל ישראל יושבים עליה מסודרים בכל סדריהם, מקדש ומלכות, כהונה ונבואה, שופטים ושוטרים וכל תכסיסיהם, אז חיה היא תורה שבעל פה בכל זיו תפארתה, פורחת ומעלה נצה ומתחברת לתורה שבכתב בכל שעור קומתה.

בגלות נפרדו התאומים, נתעלטה תורה שבכתב למרומי קדשה, וירדה תורה שבעל פה בעומק תחתית, ומ"מ היא מקבלת יניקה חשאית מאור תורה שבכתב מספיח העבר, המספיק להעמידה בחיים מצומצמים. והיא יורדת ונופלת בכל יום ויום עד אשר יפוח היום ואור החיים יבא מאוצר גאולת עולמים, וישראל יעשה חיל, ינטע על ארצו וישגשג בכל הדר סדריו. אז תחל תורה שבעל פה לצמח מעומק שרשה, תעלה מעלה מעלה, ואור תורה שבכתב יזריח עליה קרני אורה מחדש, חדשים לבקרים. והדודים יתאחדו בנוה אפריונם...

נמצינו למדים, שחלק מהותי מתחיית התורה שצריכה להתרחש עם התקדמות הגאולה והשיבה לא"י, הוא חיבור התאומים שנפרדו, החזרת התורה שבעל פה למקורה ושורשה בתורה שבכתב.

---

2. קיבצם ואספם הרב עזרא ציון מלמד בספריו 'מדרשי ההלכה של האמוראים בתלמוד הבבלי' ו'מדרשי ההלכה של האמוראים בתלמוד הירושלמי'.

3. עיין במאמרו של הרב חיים סבתו 'האם יש רשות לדרוש דרשות הלכתיות מן הפסוקים אף שלא נאמרו בתלמוד?', בספר 'תשורה לעמוס' (אלון שבות, תשס"ד), עמ' 499 והלאה. וכן במאמרו של הרב ישראל ריישר 'על פרק 'אין דורשין' - המניעה מלהשתמש בתורה שבכתב לפסיקת הלכה', בקובץ 'המעין' (ניסן התשפ"ד), עמ' 93 והלאה.

טעמא דקרא

נקודה אחרונה שיש להזכיר, והיא אולי השורש והיסוד להבנת כל העניין, היא דרישת טעמא דקרא. סוגיא זו רחבה היא מאד ואין כאן המקום להאריך בה,⁴ אך נציג את עיקרי הדברים לרוב חשיבותם.

בגמ' (ב"מ קטו ע"א וסנהדרין כא ע"א) התבארה מח' רבי יהודה ורבי שמעון, לדעת ר"י לא דרשינן טעמא דקרא (מלבד כאשר הטעם מפורש בכתוב) ואילו לר"ש דרשינן. לדעת רוב הראשונים הלכה כר"י, אף שיש מהם שפסקו כר"ש, וכן בשיטת הרמב"ם נראה יותר שפסק כר"ש.

אמנם כבר הראשונים עמדו על כך שבמקומות רבים בש"ס דרשו חז"ל טעמא דקרא בפשטות ללא חולק, ועל כן העלו שכאשר מדובר בטעם מסתבר המתאים ללשון התורה ניתן לדורשו לכו"ע (ע' תורא"ש ב"מ צ"א ע"ד"ה היתה).

ומכמה ראיות (ב"מ שם, סנהדרין עג ע"ב, ועוד) נראה, שגם במקום בו יש שני טעמים אפשריים, ניתן היה לבחור טעם אחד הנראה לחכם כמסתבר יותר ולדון על פיו להלכה, והמח' בין ר"י לר"ש היא רק בנוגע לטעמים מחודשים שהם נגד הטעם הפשוט והמסתבר. לפ"ז נמצא שלמעשה ניתן לדרוש טעמא דקרא לכו"ע כל עוד מדובר בטעם מסתבר, ואכן מצאנו גם לראשונים ואחרונים שנהגו כן.

ומ"מ למעשה במשך הדורות הלך והתמעט השימוש בטעמא דקרא, ככל הנראה בעיקר מפני החשש שיבואו מתוך כך לפריצת גדרי ההלכה ולטעויות חמורות. עם זאת, יש להכיר בכך שמצב זה איננו אידיאלי, שהרי בכך ניתן לעיתים להתרחק מכוונת התורה ולהיצמד לגדרי הלכה שאינם בהכרח מייצגים את רצון ה'. על כך כתב הרב זצ"ל, בהקדמתו לעין איה:

בהיות ישראל שוכן בטח בדד בארצו, יותר היה מוצא חפץ אם היו מתרבים אצלו מורי התורה על פי דרך הכהונה, לבאר פרטי הלכות בהשקפה של הרוח הכללי שבתורה, ולמדרש טעמא דקרא באופן ברור ומפורש.

היראה שיש לחוש לטעות על הדרך הגדולה הזאת - כי טעמי תורה הם דרכים גדולי ערך מאד, והבא להתנהג על פיהם בפרטים עלול להכשל - **אינה תופסת**

4. להרחבה עיין במאמרנו 'בגדרי דרישת טעמא דקרא', ירחון 'האוצר' גיליון צט, עמ' רסא.

מקום כל זמן שיש מרכז בטוח לאומה בעניני התורה, בית דין הגדול שמשם תורה יוצאת לכל ישראל, המקום אשר יבחר ה'.

הוא אומר: אכן יש מקום לחששות סביב דרישת טעמא דקרא, אך כאשר עם ישראל חוזר לארצו עליו לחזור ולעסוק בדרישת טעמי תורה,⁵ כיון שזו הדרך הנעלית יותר והמכוונת יותר לרוח התורה, וכאשר יקום בית דין הגדול הוא יוכל גם לפסוק הלכה על פי טעמים אלו.

חיבור הנקודות

לאור כל האמור ניתן לענ"ד להסיק, שהדרך ליישום תורתה המיוחדת והנשגבת של ארץ ישראל עוברת דרך כמה נקודות - חיבור ההלכה והאגדה, הבנת כללי התורה ושורשיה שמהם מתפרטים כל הדינים הפרטיים, חיבור התורה שבעל פה אל התורה שבכתב, ודרישת טעמי התורה.⁶

---

5. מעניין לציין שבירושלמי (ב"מ פ"ט ה"ג) המח' בין ר"י לר"ש בעניין חבלת אלמנה (שהיא המקור להבנת הגמ' שנחלקו אם דרשינן טעמא דקרא), מובאת בהיפוך ושינוי השיטות - ר"י סבור שהאיסור הוא רק באלמנה עניה (כדעת ר"ש בבבלי), ואילו ר"מ סבור שאין לחלק (כדעת ר"י בבבלי).

והנה בעירובין (מו ע"ב) למדנו שבמח' ר"מ ור"י הלכה כר"י, וכן במח' ר"י ור"ש הלכה כר"י. לפ"ז נמצא שלגירסת הבבלי שנחלקו בזה ר"י ור"ש, יש לפסוק כר"י שאין דורשים טעמא דקרא, אך לגירסת הירושלמי שנחלקו בזה ר"מ ור"י, יש לפסוק כר"י שדורשים טעמא דקרא. והרי לנו מקור לדברי הרב זצ"ל, שאמנם בגלות נכון יותר להימנע מדרישת טעמא דקרא, כפי העולה מתלמודה של בבל, אך בא"י יש לדרוש הטעמים, כנראה מתלמודה של א"י.

נציין עוד שגירסת הירושלמי שם שונה גם בנימוקה של דעת ר"י - הוא ר"ש בבבלי, ולפיה נראה שלא נחלקו כלל אם דורשים טעמא דקרא או לא, ובפשטות לכו"ע דרשינן.

6. חשוב לציין שהרב זצ"ל דיבר רבות גם על חשיבותו של חיבור נוסף כחלק מתחיית התורה, והוא חיבור הנגלה והנסתר. אין ספק שגם חיבור זה יוסיף ויפרה את התורה ויחשוף בה עומקים חדשים, אך במאמר זה באנו להציע דרך השווה לכל נפש, ולענ"ד לפני ההגעה למחוזות הסוד כבסיס להבנת תושבע"פ, יש לבסס תחילה את הקומה של התורה שבכתב ועולם האגדה וקישורם לעולם ההלכה. על גבי זה ניתן יהיה להעמיק עוד ולגלות רבדים חדשים מתוך החיבור לתורת הקבלה.

ועיין במאמר 'תורה כשתי תורות' של הרב ידידיה צוקרמן (בתוך כתב העת 'פתוחי חותם' כרך ה), שסקר את שיטתו של הרב יהושע ויצמן ביישום תורת ארץ ישראל, השמה את הדגש על החיבור לפנימיות התורה, בניגוד לשיטתו של הרב יובל שרלו המדגיש את 'ההלכה הנבואית' כיסודה של תורת א"י. ולענ"ד המעייין יראה ששתי השיטות אינן נוגעות בכל הנקודות שהזכרנו מדברי הרב כמאפייניה של תורת א"י.

כך גם ביחס לסוברים שהמאפיין המרכזי של תורת א"י הוא לימוד הירושלמי. ודאי שבירושלמי באה לידי ביטוי ייחודיותה של תורת א"י, כפי שכתב הרב בכמה מקומות, ואכן פעמים רבות בלימוד ירושלמי

נראה שאם נחבר את כל הנקודות הללו, נגיע למסקנה שמעלתה הנפלאה של תורת א"י נתגלה ע"י עיון מעמיק בתורה שבעל פה באופן החותר להבין בכל סוגיא את השורש הפנימי שלה, הנובע מתוך פסוקי התורה המלמדים את הרעיון המהותי העומד בבסיס הסוגיא, כך שמתוך הבנת רעיון זה יתבררו ויתלבנו כל פרטי הדין הנידון.

נרחיב יותר על המשמעות המעשית של הדברים, כפי הנראה לעניות דעתנו. כמובן שאין זו הדרך הבלעדית למימוש החזון הגדול של יישום תורת ארץ ישראל, ובוודאי רבים וטובים ממנו יוכלו להציע וליישם דרכים אחרות, ומ"מ לא אמנע מלהציע את הדברים, ואולי בזכותם יתבררו ויתלבנו דרכים נוספות.

בפתיחת העיון בכל סוגיא, יהיה עלינו לעיין תחילה במקורות בתורה שבכתב עליהם היא נסמכת, לראות כיצד חז"ל הבינו או דרשו אותם,⁷ ולנסות להבין לעומק כיצד דרשת חז"ל מונחת בעומק פשוטו של מקרא. כך נוצר חיבור שלם בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה.⁸

מכח הבנה מעמיקה זו בפסוקים ובדרשת חז"ל, עשוי להתברר לנו הרעיון המרכזי העומד מאחורי הדין או המצוה בה אנו עוסקים.⁹ כך נבין מהו טעם המצוה, מה העניין הפנימי

בעיון במקביל ללימוד הבבלי ניתן לגלות רבדים חדשים בסוגיא. אך גם ע"י לימוד זה עדיין לא ניתן להשיג את היעד של חיבור כל העניינים הכרוכים בתורתה של א"י.

7. הן בסוגיא עצמה, והן בתוספתא, בירושלמי ובמדרשי ההלכה. באופן כללי ישנה חשיבות רבה לעיון בכלל מקורות חז"ל הנוגעים לסוגיא ולא רק בסוגיית הבבלי עצמה. וגם על כך עמד הרב זצ"ל בהרצאתו (המודפסת בסוף 'אורות התורה') ובמקומות נוספים.

8. על עצם ההנחה שדרשות חז"ל הן עומק פשוטו של מקרא, יש להרחיב הרבה. נציין כעת רק למספר מקורות בדברי רבותינו שבהם התבאר יסוד זה: מהר"ל בבאר הגולה (הבאר השלישי פ"א), הגר"א בביאורו למשלי (ח, ט), בעל הכתב והקבלה בהקדמתו (הערה רביעית), וכן ניתן להבין מדברי הרב זצ"ל באגרותיו (ח"ב אגרת תעח).

אלא שבדאי יש צורך להעמיק הרבה הן בפסוקי התורה והן בדברי חז"ל בכדי לאחד את שני הצדדים יחד בהרמוניה שלמה. ואכן, הרבו לעסוק בזה בדורות האחרונים הנצי"ב, המלבי"ם, הכתב והקבלה, רש"ר הירש, המשך חכמה, התורה תמימה ועוד.

ועדיין, במקומות רבים ניכר שהניחו גדולים אלו מקום לדורות הבאים להתגדר בו, ולעיתים ביאורי הפרשנים הנ"ל נראים מאולצים ודחוקים בלשון התורה. על כן נדרשת מאיתנו יגיעה רבה ועצומה להוסיף עומק ולגלות רבדים חדשים בעומק פשוטו של מקרא ודרשות חז"ל גם יחד. דרך זו של חתימה לחיבור שלם ושורשי בין הפשט לדרש, קיבלתי ממור"ר הרב אהרן פרידמן שליט"א.

9. כמדומני הרב יצחק שילת הגדיר נקודה זו בתור "כוונת התורה". מעניין לציין שעיקר נקודה זו קיבל מהרב גדליה נדל זצ"ל שהיה מגדולי תלמידי החזו"א, ע"י בספר 'בתורתו של רבי גדליה'. כמו כן הוציא

אותו רוצה התורה שניישם דרך מצוה זו, ובזה יתממש החיבור בין עולם ההלכה לעולם האגדה.

מתוך הבנת הרעיון היסודי, נוכל לחזור לסוגיא, לעיין בה וללבן אותה לאורו של אותו רעיון, ולראות כיצד כל הפרטים ופרטי הפרטים שבסוגיא (ואח"כ בדברי הראשונים והפוסקים) מתאימים הם לשורשה הפנימי ונובעים ממנו.¹⁰

בדרך זו, לימוד התורה יהיה כל העת מכוון להבנת דבר ה', כפי שהוא מתגלה בתורה שבכתב ומתבאר בתורה שבעל פה.

כמובן שדרך זו דורשת עמל רב ויגיעה עצומה, יחד עם סייעתא דשמיא גדולה, על מנת לזכות להבין כראוי את דבר ה', לגלות כיצד הדרשות שנמסרו לנו ע"י חז"ל חושפות את עומק פשוטו של מקרא ומאירות בו פנים חדשות ונפלאות.

גם זהירות רבה נדרשת כאשר אנו מהלכים בדרך חדשה-ישנה זו, שלא להיכשל בדבר הלכה (או אגדה...), שלא להיגרר למחוזות של דרשנות מופלגת שמתרחקת מלשון התורה, מדברי חז"ל ומעולם ההלכה, ושלא להיחפז בהסקת מסקנות שעלולות להיות שגויות ומנגודות לכוונת התורה. בכדי להימנע מכל זאת, ודאי שכל לימוד בדרך זו צריך להיות במתינות ובייחוד, ובחבורה של ת"ח המנעימים זה לזה, כדרכם של חכמי א"י, כך שמתוך ליבון הדברים יחד יוכלו להוציא מתחת ידם דין אמת לאמתו.

בנוסף, ברור ופשוט שעל מנת לפסוק הלכה למעשה ע"פ דרך זו, יזדקק הפוסק להוסיף ולעיין בראשונים ובאחרונים ולוודא שאכן דרכו סלולה וברורה היא ואין בה נפתל ועיקש, וכאמור נדרשת זהירות רבה בכך ובפרט כאשר באים להכרעת ההלכה. כמו כן, מובן מאליז שעל מנת להתחיל לפסוק ע"פ דרך זו חובה היא להתמלא תחילה בש"ס ופוסקים

הרב שילת ספרים בשם 'רפואה הלכה וכוונות התורה', 'אישות הלכה וכוונות התורה', ועוד, שבהם הוא דן הלכה למעשה בהרבה סוגיות עפ"י עיקרון זה. [י.ה.]

תשובת הכותב: עיין במאמרנו הנזכר לעיל (הערה 4), שם נתבאר שיטת הרב גדליה נדל (ובעקבותיו הרב שילת) אמנם חותרת להבנת ה'רעיונות' של דיני התורה, אבל אינה יורדת להבנת טעמי המצוות ועומק דרשות חז"ל, באופן שמבאר את ההלכה משורשה בתורה שבכתב ומבהיר ממילא את כל פרטיה.

10. כמובן שלעיתים נידרש לנהוג בסדר ההפוך, לעיין תחילה בפרטי הדין שמתבארים בסוגיא, ועל פיהם - יחד עם העיון בפסוקי התורה - לגבש את הרעיון העולה מכלל הנתונים שהתבארו בתורה שבכתב ובעל פה.

בבקיאות ועיון, כדרך הלימוד המקובלת בישיבות, על מנת להיות מוכשרים למדרגת הלימוד המיוחדת של א"י.

ועל כל פנים, גם בלא לגשת לפסיקת הלכה, לעת עתה עצם הלימוד וההעמקה בדרך זו חשובים הם בפני עצמם, בכדי להתרגל לצורת החשיבה ודרכי ההבנה בחיבור תורה שבכתב עם תושבע"פ, לפתח את העיסוק בתחום נכבד זה, ובכך להכשיר את הקרקע לדורות הבאים.

גם החששות המוצדקים הנ"ל אינם יכולים לפוטרנו מקיום החובה הקדושה המוטלת על דורנו, להוציא לפועל את סגולת נשמת האומה בעת תחייתה בארצה בהופעת התורה הגדולה המיוחדת לעמ"י בא"י.

ומלבד עצם הצורך בהחזרת עטרה ליושנה והארת אור התורה במלוא עוזו, חובה זו נדרשת מאיתנו בדור זה גם כהכנה חשובה מאין כמותה לחידוש מוסד הסנהדרין.

סנהדרין

גם על החשיבות של חידוש וכינון מוסד הסנהדרין בימינו, הרבה הרב זצ"ל לכתוב ולדבר.¹¹ הרב אמנם התנגד לחידוש הסנהדרין בפועל בזמנו, אך סבר שיש לעשות את כל ההכנות האפשריות לכך. וכך כתב למשל באגרותיו (ח"ב אגרת תב):

ועל אודות המחשבה הפרטית הגדולה שכת"ר עוסק בה להגשימה בחיים, נראה לי שפעולה זו היא, אם אך אפשר שתיעשה בידי אדם, פעולה הסתורית כזאת, שאין לנו לגשת אליה בלא הכשר והכנה קודמת. כל מה שאני רואה, שיש לנו אפשרות לעשות בענין זה בזמן ההוה, הוא רק **לכונן צעדים להכנה הגדולה הזאת**, שיהיה המכון הזה, אשר נעשה, מקרב את הדורות, להיות להם אפשרות לבא למטרה העליונה והקדושה הזאת, של יסוד סנהדרין בתור ב"ד הגדול לכל ישראל...

---

11. הרב י"ל מימון סיפר בספרו 'חידוש הסנהדרין במדינתנו המחודשת' (עמ' נג-נז) שהראי"ה דיבר איתו מספר פעמים בשיחות אישיות ביניהם על שאיפתו שמוסד הרבנות הראשית יהיה פתח להקמת הסנהדרין. למקורות נוספים בזה, עיין במאמרו של הרב משה צוריאלי 'סנהדרין עכשיו' בקובץ 'לשעה ולדורות' (תשע"ב, עמ' 24 והלאה).

עלינו להשתדל, שיתכונן לנו בי"ד או ועד גדול בירושלים, שיהיה העסק שלו, בקישור עם כל גדולי התורה והדעה והקדושה שבעולם, **לעסוק בהכנה זו של הכשר הדור עד כדי מדה זו**, של אפשרות קביעות הסמיכה...

הנני מסכים לעיקר מגמתו של כת"ר, ע"פ תוכן זה: **שנתחיל בעבודת ההכנה ליסוד ב"ד גדול מקובל על האומה כולה, בעיר קודש עולמים, ירושלים עיה"ק ת"ו**. ולעבודת ההכנה נוכל לקוות שרוח ד' יופיע על כל גבורי כח בעז ד', טהורי הלב, לזכות לאורה וישועה גם לגוף הסמיכה עצמה...

אמנם, כפי שכתב הרב באיגרתו (ע"ש ביתר הרחבה), ההכנה ההכרחית ביותר להקמת הסנהדרין נעוצה בהכשרת חכמים הראויים לשבת במוסד זה. הכשרה זו צריכה להיות קודם כל ברובד הידיעה וההכמה: עלינו לגדל ת"ח השולטים כראוי בכל חלקי התורה, כולל כל דיני זרעים, קדשים וטהרות, היודעים ידיעות וחכמות שונות כגון חכמת קידוש החודש, התשבורת וכיו"ב, והבקיאים ומבינים לעומק בענייני אמונות ודעות. אך מלבד זאת, חכמי הסנהדרין הלא צריכים להיות בעלי יכולת לדרוש את התורה במידות שהיא נדרשת בהן. כך כתב הרמב"ם בריש הל' ממרים:

בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהן הבטיחה תורה שנאמר על פי התורה אשר יורוך זו מצות עשה, וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן.

... אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה, **ואחד דברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא**, ואחד דברים שעשאום סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגות, כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה,

ובהמשך (פ"ב ה"א) הוסיף וכתב:

ב"ד גדול שדרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין, ועמד אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו **הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו**, שנאמר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך.

אם כן, לב"ד הגדול שיקום במהרה בימינו תהיה את הסמכות לדרוש את התורה במידות שהיא נדרשת בהן (ואף לחלוק על דרשות חז"ל, אף שמסתבר שלא ינהגו כך למעשה). ומסתבר שהם גם יוכרחו לעשות כן, וזאת הן בכדי להכריע בכל המחלוקות הרבות שנוצרו במשך הדורות בהלכה, והן על מנת להכריע בשאלות חדשות רבות שתתעוררנה.

שהרי "כשהיה בית דין הגדול קיים לא היתה מחלוקת בישראל" (רמב"ם שם פ"א ה"ד), וזהו חלק מייעודה של הסנהדרין, להכריע בכל מחלוקות ולדאוג שתהיה תורה אחת ומשפט אחד לכל ישראל. המחלוקות והספיקות הרבים נוצרו כתוצאה מההתרחקות מן התורה היוצאת מציון והשכינה החופפת על מוסרי התורה, שידעו לכוין אל האמת ולהבין את רצון ה' לאמתו דרך דרישת התורה.

כאשר תחזור התורה למקורה בלשכת הגזית, תחזור הארת השכינה ורוח הקודש המדברת מתוך גרונו של חכמי הסנהדרין. אזי שוב יוכרעו כל המחלוקות ע"י דרישת התורה והבנתה לעומקה, ע"י חזרה אל התורה שבכתב ואל דרשות חז"ל, הבנת הרעיון של המצוה והדין ושורשו לאור החיבור בין התורה שבכתב לזו שבעל פה, ומתוך כך הסקת המסקנות בנוגע להכרעת המחלוקת או הפסיקה בשאלה שהתעוררה.

מבט היסטורי

הרגילנו מרן הרב להתבונן בדבר ה' המתגלה אלינו דרך מהלך ההיסטוריה - הסתר י-ה, ולהבין דרכו מהו רצון ה' מאיתנו לעת כזאת.

דומה שכאשר נתבונן על התפתחות העיסוק בתורה ממתן תורה ועד ימינו אנו, לא נוכל שלא לחוש במהלך הא-להי הנפלא שהוביל הקב"ה במשך הדורות, המניח לפתחנו ועל כתפנו את המשימה התורנית הכבירה המוטלת על דור הגאולה, והיא השלמת פיתוח התורה על כל היבטיה.

כפי שהזכרנו לעיל מדברי הרמב"ם בהקדמתו למשנה, משניתנה תורה בסיני על יד משה עם ביאורה ופירושה, היא המשיכה להידרש ע"י חכמי ישראל שבכל דור, כאשר בית דין הגדול מכריע במחלוקות שמתעוררות ומוציא תורה אחת לכל ישראל מציון. משך כל תקופה זו הלכה התורה והתפתחה כמצופה, התבררו עוד ועוד דינים ופרטי דינים דרך דרישת התורה, ודבר ה' יצא מירושלים בשיא תפארתו.

עם ביטול מוסד הסנהדרין אחר ימי בית שני, החלו להיווצר מחלוקות בהלכה. תחילה היו אלו מחלוקות בודדות בין שמאי להלל, אך בין תלמידיהם כבר רבו המחלוקות פי כמה

וכמה, ומשם ואילך בכל דור ודור הוסיפו החכמים לחלוק ביניהם עוד ועוד מבלי יכולת הכרעה מוחלטת.

כך נמשך הדבר עד ימינו אנו, כאשר בכל כמה דורות יש נסיונות להכריע ולפסוק בין השיטות השונות ע"י ספר פסיקה מרכזי לכל ישראל (משנה, גמרא, רמב"ם, שו"ע, משנ"ב וכו'), אך בדורות שלאחר מכן שוב מתרבות המחלוקות, וחוזר חלילה.

במבט ראשוני, ריבוי המחלוקות נראה חלק מקללת הגלות, שהרי ודאי שהמצב האידיאלי הוא שתהיה תורה אחת לכל ישראל ומוסד עליון המכריע בכל מחלוקת. מצב הגלות יצר גם ריחוק מן התורה שבכתב וממקור נביעתה בביהמ"ק, שאולי אף הוביל לעיתים להתרחקות מהבנה נכונה של דבר ה'.

אמנם במבט היסטורי נראה, שעל אף החסרונות העצומים הכרוכים במציאות גלותית זו, יש בה גם ברכה מסותרת, מנפלאות קורא הדורות. מציאות זו הובילה להתפתחות עצומה בתורה שבעל פה בפני עצמה, להבנה מעמיקה ורחבה בסוגיות הש"ס, ולעיסוק בהגדרות מדויקות של גדרי הדינים והמצוות.¹²

מדור לדור אמנם התמעטו הלבבות, אך כננסים על גבי ענקים המשיכו חכמי דור ודור והעמיקו בדברי קודמיהם, חשפו צפונות ואוצרות חדשים בתושבע"פ, בירו ב"ג נפות כל פרט ופרט במצוות התורה, ודקדקו הדק היטב בגדרי ויסודות דיניה.

התפתחות זו באה לשיאה בדורות האחרונים, בייסוד שיטת הלמדנות הישיבתית¹³ מבית מדרשם של מרן הגר"ח מבריסק ותלמידיו. שיטה זו שכללה ופיתחה עד מאד את החשיבה המופשטת החותרת להגדיר במדויק כל דין ומושג הלכתי, כפי העולה מסוגיות הש"ס ודברי רבותינו הראשונים.

אלא שכאמור, ככל שהלכה והתפתחה תורה שבע"פ כשלעצמה, היא הלכה והתרחקה ממקורה בתורה שבכתב. גדרי הדינים שהתבארו ע"י רבותינו ראשי הישיבות התרחקו במודע מעיסוק בפסקי התורה, על אחת כמה וכמה מעיסוק בטעמיהם וסברותיהם. העיסוק ב'מה' ולא ב'למה', כמפורסם מפי ר' חיים, הביא לכך שהלימוד כבר איננו מכון

12. כעין זה כתב הנצי"ב בהקדמתו לשאלתנות (העמק שאלה פ"א, ו-ט) על ההבדל בין לימוד הבא מכח וודאות וטביעות עין, ללימוד הבא מכח פרטי הדינים ופולפולם. [י.ה.].

13. באמת יש להעיר, שבאופן כללי, עד שיטת הגר"ח ותלמידיו, לא היה נתק בין "ראש ישיבה" ל"פוסק", ואדרבא, גדולי ראשי הישיבות היו גדולי הפוסקים. די אם נציין את הב"י הב"ח והט"ז, וכמותם הרבה, ואכמ"ל. [י.ה.]. [וראה בענין זה גם בסוף המאמר הקודם. א.ס.]

כלל להבנת דבר ה' כפי שהוא התגלה בתורה שנמסרה לנו על ידו, אלא להבנתו כפי שהוא משתקף בסוגיות הש"ס בלבד.

מצב זה הוביל לכך שנוצר ניתוק גם בין הלימוד ובין המעשה. נדיר מאוד למצוא פוסקי הלכה בני זמננו המכריעים בשאלות הלכתיות ע"פ חידושי הקובץ שיעורים, הגרנ"ט או אפי' הגרש"ש. ההלכה למעשה צריכה להיות מעוגנת בסברא ומחוברת למציאות, ואילו הלימוד הישיבתי (ברובו) בכוונה תחילה מתרחק מן החיבור לשני אלה, בהיותו שואף ללימוד התורה באופן מופשט לחלוטין.

בדורנו, רבים מרגישים ששיטת הלימוד הבריסקאית קרובה להגיע לכדי מיצוי, וכבר סיימה את עיקר התפתחותה. אמנם תמיד ניתן להוסיף ולחדש, אך עיקרי הסברות והיסודות הלמדניים כבר נאמרו ונכתבו והתבדרו בבי מדרשא. נדמה שכעת הגיעה השעה לשלב הבא של קידום התורה, והוא השלב השייך לתורת ארץ ישראל בה אנו עוסקים במאמר זה.

אחר שזכינו בחסדי ה' לשוב לארץ אבותינו, להתחיל לכונן בה ממלכה, ולבסס בה עולם של תורה עצום ונפלא כפי שלא היה מעולם, הגיעה העת לאסוף את כל האוצרות שהתגלו במשך הדורות במעיינים הנובע של חכמי ישראל, ולחבר את כולם יחד בחזרה אל מקור התורה, אל דבר ה' שבתורה שבכתב. מתוך חיבור זה, תאיר לנו התורה כולה, על כל חלקיה ורבדיה, באור חדש ונפלא.

כדי להוריד את הדברים לרובד המעשי, ננסה בס"ד להראות כיצד ניתן להתחיל ליישם דרך נפלאה זו של חכמי הנועם שבא"י, בשתי סוגיות ידועות.

דוגמא א' - עין תחת עין

אחת הסוגיות שרגילים להביאה תמיד כדוגמא בולטת לפער בין הפשט לדרש, בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, והיא סוגיית 'עין תחת עין'.

בפרשת משפטים (שמות כא, כב-כה) נאמר:

וְכִי יִנְצְוּ אַנְשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוּשׁ יַעֲנֹשׁ כְּאִשּׁוֹ
יִשִּׁית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפִלְלִים: וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ: עֵין
תַּחַת עֵין שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל: כּוֹיָה תַּחַת כּוֹיָה פֶּצַע תַּחַת פֶּצַע
חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה:

כמובן שכל אדם שקורא את הפסוקים מבין בפשטות שכאשר הוציא אחד הניצים את עינה של האשה, יש להוציא את עינו שלו, וכך גם בשאר האיברים. אך רבותינו לימדונו שלא זו כוונת התורה, אלא 'עין תחת עין - ממון' (ב"ק פג ע"ב), והביאו כמה וכמה ראיות לדבר (ע"ש). ועדיין נראה הדבר לכאורה רחוק מפשוטו של מקרא.

והנה, הביטוי 'כי ינצו אנשים' הפותח את הפרשיה, מופיע בעוד מקום אחד בתורה, והוא בפרשת כי תצא (דברים כה, יא-יב):

פִּי יִנְצוּ אַנְשִׁים יַחְדּוֹ אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָּה אֵשֶׁת הָאָחֵד לְהַצִּיל אֶת אִשְׁתָּה מִיַּד מִפְּהוּ וְשִׁלְחָה יָדָה וְהַחֲזִיקָה בְּמַבְטְיוֹ: וְקִצְתָּהּ אֶת כַּפָּה לֹא תַחֲסֹם עֵינֶיהָ:

וגם שם דרשו חז"ל (ב"ק כח ע"א) 'וקצותה את כפה - ממון', אף שגם זה נראה נגד הפשט הפשוט, שיש לקצוץ את ידה של האשה. אמנם במקום אחר דרשו חז"ל פסוק זה גם כפשוטו (מדרש תנאים שם):

וקצת את כפה, מלמד שאתה חייב להצילה בכפה. מניין אם אין אתה יכול להציל אותה בכפה הצילה בנפשה? ת"ל 'לא תחס עינה'.

ומסתבר שאין הדרשות סותרות זו את זו, אלא הבינו חז"ל שישנה משמעות כפולה לציווי התורה, המונחת בדקדוק לשון המקרא - מצד אחד ניתן לבאר שהנידון הוא חיוב התשלומין לאחר מעשה, ומאידך גיסא אפשר להבין שמדובר על הפעולה הנדרשת בשעת המעשה עצמו:

כאשר אשת האחד שלחה ידה והחזיקה במבושי השני ועודנה מחזיקה בהם, הרי שהיא מסכנת בכך את יכולת ההולדה שלו,¹⁴ ועל כן מותר באותו הרגע אף לקצוץ את ידה ממש בכדי להצילו. אך אם כבר שמטה את ידה ממנו, כעת אין היתר לקצוץ את ידה בפועל כיון שאיננה מסכנת אותו, אך יש לחייבה דמי בושתו, ובכה"ג 'וקצותה את כפה' מתפרש כתשלום ממוני בלבד.

---

14. כך יש לדייק גם מההשוואה ל'ויצאו ילדיה' בפרשת משפטים, שמדובר על פגיעה בדור הבא. ובפרט שהמילה 'ילדיה' לשון רבים עשויה ללמד שמדובר על מכה בבית ההריון הגורמת לפגיעה חמורה ברחם כך שלא תוכל האשה להוליד יותר.

אגב, בזאת נוכל להבין גם את המימרא החריפה במשנה בנדה (יג ע"א) 'כל היד המרבה לבדוק באנשים תיקצין', וכן (שם ע"ב, וע"ש) 'יד לאמה תיקצין'. השולח ידו במבושיו ומשחית את זרעו הרי דומה בכך לאשה המשחיתה את זרעו של האיש באחזתה במבושיו, וכשם שעליה נאמר 'וקצותה את כפה' - כך ראוי היה לנהוג גם באדם זה.

ומעתה נראה שכך יש לפרש גם בפרשיית 'כי יגצו אנשים' שבפרשת משפטים, שגם בה יש שני אנשים ניצים ואשה הנכנסת אל תוך המריבה:

כאשר שני אנשים ניצים ונגפּו אשה הרה (שעל פי השוואת הפרשיות, ככל הנראה היא התערבה במריבה כדי להפריד ביניהם או להציל את בעלה), אם מדובר באופן ש'אסון יהיה' בעתיד, היינו שהנוגף עדיין מכה אותה ויש חשש מיידי שייגרם מכך אסון, אזי 'ונתת נפש תחת נפש, עין תחת עין...', כפשוטו - מותר מדין רודף להרוג את הנוגף המסכן את חייה של האשה, וכן להוציא את עינו אם הוא מסכן את עיניה וכן הלאה. אמנם 'אם אסון יהיה' הינה דו-משמעית, ויכולה להתפרש גם כלשון עבר. מכאן הסיקו חז"ל שיש כאן מקור גם למקרה שבו כרגע אין חשש שיהיה אסון עתידי אלא שכבר קרה אסון, שבמקרה זה יש לחייב את הנוגף בתשלום ממוני בלבד, ובזה יש לבאר ש'עין תחת עין' היינו ממון.

בדרך זו הרווחנו את מיזוג הפשט והדרש באופן ששניהם דרים יחד בכפיפה אחת. השלב הבא הוא לנסות להבין ע"פ ביאור זה את עומקם של דיני 'עין תחת עין' ו'וקצותה את כפה' כדרשתם - מה טעמם וגדרם של תשלומי נזק ובושת באדם החובל בחברו. הבנת שורשי הדינים הללו צריכה להתגבש הן על פי אופן הופעתם בתורה והן בהתאם לפרטי הדינים הללו שנתבארו בפרק שמיני של מסכת ב"ק.¹⁵

בשלב השלישי, על פי כל מה שהעלנו בידינו נוכל לדון בשאלות ונידונים הלכתיים שונים הנוגעים לדיני תשלומין בחובל בחברו, ולהכריע בהם בהתאם לרצון ה' העולה מתוך שורש הדין ומהותו כפי שנתגלה בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה.

דוגמא ב' - קידושי כסף

הגמ' בריש קידושין (ב"ע"א) דורשת את דין קידושי כסף מגזרה שווה 'קיחה קיחה משדה עפרון'. וכבר תמהו התוס' שם כיצד ניתן להשוות קיחתה של אשה, שהיא הדבר הנקנה, ללקיחת הכסף ע"י עפרון, שהוא הכסף הקונה. וברור הדבר שחז"ל מצאו קשר מהותי בין קידושי אשה לשדה עפרון, שנרמז בלשון קיחה.

---

15. כך למשל, יתכן להסיק מכאן שגדר תשלום נזק במוציא את עין חברו איננו כופר עינו של המזיק (כפי שיש שרצו לבאר בכדי להתאים את הפשט לדרש), שהרי לפי הביאור הנ"ל 'עין תחת עין' כפשוטו אכן מתקיים במקרה של סכנה מיידי, ואילו 'עין תחת עין' כתשלום ממוני הוא דין בפני עצמו הנכלל גם הוא בלשון הכתוב. לפ"ז גדר התשלומין יהיה ככל תשלומי נזיקין שהם השלמת הנזק ופיצוי הניזק. וכמובן שעשויות להיות לכך נפק"מ רבות.

ואולי שורש העניין נעוץ בראשית ימות עולם, במעשה הלקיחה הראשון שנעשה בעולם, המתואר בפסוקים בפרשת בראשית (ב, כא-כד):

וַיִּפֹּל ה' אֶ-לֵהִים תִּרְדְּמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצְלָעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בְּשָׂר תַּחְתְּנָהּ: וַיִּבֶן ה' אֶ-לֵהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לְקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְרָאָהּ אֶל הָאָדָם: וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עִצָּם מֵעֲצָמֵי וּבְשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לְקַחָהּ זֹאת: עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

הקב"ה לוקח צלע מהאדם וממנה יוצר את האשה. את אותה הצלע שהפכה לאשה מחזר הקב"ה לאדם, כי ממנו היא נלקחה.

וכמעשה שהיה באדם הראשון, כך הוא מעתה בכל אדם. כאשר איש ואשה החליטו להקים בית, המעשה שעל ידו הם נקשרים זה בזה הוא לקיחת האשה בחזרה אל האיש, שהרי היא היא הצלע שנלקחה ממנו מעודו, עצם מעצמיו ובשר מבשרו, עליה הכריזו ארבעים יום קודם יצירה. כך שני גופים, שמלכתחילה היו משורש אחד ונפרדו, נפגשים שוב וחוזרים להיות לבשר אחד.

לקיחה זו במובנה הפשוט והטבעי נעשית ע"י ביאה, אך חז"ל למדו משדה עפרון שאפשר לעשותה גם ע"י נתינת כסף. הכיצד? אברהם נתן כסף לעפרון ובכך קנה ממנו את שדה המכפלה, אך באמת השדה היתה שייכת לאברהם מלכתחילה, שהרי כל א"י כבר ניתנה לו ולזרעו.¹⁶ א"כ גם לקיחת השדה היא בעצם החזרתה לבעליה הראשונים, כשם שלקיחת אשה ע"י אישה היא חזרתה אליו. מההקבלה הזו למדו חז"ל, שכשם שבשדה עפרון הדרך שבה אברהם החזיר אותה אליו היתה ע"י נתינת כסף, כך בקדושי אשה יכול האיש להחזיר אליו את האשה ע"י שנותן לה כסף.

לפי ביאור זה מאירה לנו הבנה עמוקה ושורשית במהותה של פעולת הקידושין. מעשה הקידושין איננו כשאר קניינים, ממוניים או איסוריים. גדרם של קידושין הוא החזרת האשה אל האיש שממנו נלקחה ואליו היא שבה.

גם כאן יהיה עלינו לברר האם הבנה זו מתאימה לפרטי דיני הקידושין שהתבארו בגמ'. לאחר שתתגבש בידינו ההגדרה המדויקת בשורש עניין הקידושין, תיווצר אפשרות

16. "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" (בראשית טו, יח), ועוד. וכך אכן כתב רש"י בפרשת שדה עפרון (שם כג, ד): "גר ותושב אנכי עמכם... אם תרצו הריני גר, ואם לאו אהיה תושב, ואתלנה מן הדין שאמר לי הקדוש ברוך הוא לזרעך אתן אתי הארץ הזאת".

עקרונית להכריע בפרטי הלכות במחלוקות שונות ובשאלות חדשות בנות זמננו, ע"פ היסוד שעולה ממיזוג תורה שבכתב עם תושבע"פ על כל פרטיה.

התורה הגואלת

הרב זצ"ל בחייו לא פיתח בפועל בדרך לימודו ההלכתי את אופן דרישת התורה המיוחדת של א"י (אם כי ניתן למצוא ניצנים לכך בתשובותיו).¹⁷ הוא הציב זאת בעיקר כחזון לצעירי דורו ולדורות הבאים, שיקחו על שכמם משימה גדולה זו.

בנו וממשיך דרכו, הרצי"ה זצ"ל, סבר ככל הנראה שעדיין יש להמתין עם יישום דרך מחודשת זו, הן מפני שטרם התבסס כראוי עולם התורה הציוני-דתי, הן מפני שהיו משימות חשובות אחרות עבור ציבור זה שהיתה בהן דחיפות גדולה יותר (בעיקר פיתוח ההתיישבות בכל חלקי ארצנו), ואולי היו לכך סיבות נוספות.¹⁸

ומכל מקום, לענ"ד ברור - וכפי שעולה מכתבי הרב עצמו שהובאו לעיל - שהיישום המלא והשלם של 'התורה הגואלת', כפי שהיטיב להגדיר הרצי"ה את חזונו של הרב, אינו

---

17. הרב פרופ' נריה גוטל ייחד לכך את ספרו 'חדשים גם ישנים: בנתיבי משנתו ההלכתית-הגותית של הרב קוק' (ירושלים תשס"ה), ועיין גם במאמרו 'אכן 'בשמים היא' - בהלכות מקדש וקדשיו' בקובץ 'מעלין בקודש' (כרך טז, עמ' 95 והלאה). ואמנם נראה שכל הדוגמאות שהובאו שם הם מקרים שבהם הרב שילב רעיונות אגדיים או פנימיים בפסיקת הלכה, אך עדיין אין מדובר בפסיקה ע"פ רעיון אגדתי העולה מחיבור תושבע"פ לתורה שבכתב וכו'.

ועכ"פ ברוחו ובנשמתו ודאי חי הרב את חיבור כל העולמות יחד, וכפי שהעיד על עצמו בכמה מקומות, ולמשל בשמונה קבצים (ג, רלג): "קשה לי מאד לעסוק בענייני הלכה לבד וכן בענייני אגדה לבד, בענייני נגלה לבד ובענייני נסתר לבד. כמו-כן קשה לי לנטות ברעיון בדרך אמונה פשוטה לבד או בדרך מחקר והגיון לבד, וכן בתכונת ההתבודדות לבד ובתכונת הרעות והחברותיות לבד. כי כל הזרמים שולטים בי: האמונה והחקירה, הלאומיות והמוסר, ההלכה וההגדה, הנגלה והנסתר, הביקורת והשירה, את הכל אני מוכרח לספוג, ומתוך האחדות של המרומים העליונים אני הולך וצועד לדבקה בד' באמת, ולהעלות את אור קדש של כנסת ישראל ברעיון ובמעשה למקור חייה..."

18. ידועים דברי הרצי"ה בשיחותיו (שמות, עמ' 236 והלאה), שהביא את דברי החת"ס (שו"ת או"ח סי' נא) שהמערב הלכה ואגדה הרי זה כזורע כלאיים (ויש לציין שבחת"ס שם דיבר על 'דברי קבלה', היינו חכמת הנסתר, ולא דברי אגדה). אך בדבריו שם, וביותר באור לנתיבתי (עמ' מז-מח), מתבאר שאיננו מתנגד לעצם השפעת האגדה על ההלכה, ואדרבה הוא סבור שכך נאה וכך יאה. ההתנגדות היא דוקא ליצירת ערפול וטשטוש העולם ההלכתי בעקבות רעיונות אגדיים. ועיין בהרחבה במאמרו 'עירוב נגלה ונסתר' של הרב ליאור זילבר, בכתב העת 'צהר' (י', תשס"ב, עמ' 79 והלאה).

ובאגרת הרצי"ה 'תשובה ובירור דברים' (נדפסה בסיני כרך מז, עמ' תז, והובאה גם בהערות לשיחות הרצי"ה שם, הערה 77) מבואר עוד, שאכן יש לחלק בזה בין תורת חו"ל לתורת א"י, ודבריו של החת"ס היו יפים בעיקר למקומו ושעתו אך בהתחדשות התורה בא"י יש צורך לחבר את כל העולמות.

יכול להצטמצם רק לתחום האמוני והיישומי ולהתעלם מהחלק המרכזי והמשמעותי בתורה של עולם ההלכה.

דור הגאולה כוסף לתורה גדולה ועמוקה, לא רק במישור המחשבתי והאמוני אלא גם ובעיקר במישור ההלכתי. עלינו מוטלת המשימה לקרב את דבר ה' אל לבו של כל יהודי, ליישב את מצוות התורה על דעתו, וליצור אצלו חיבור פנימי לתורה מתוך שכנוע עמוק באמיתתה ובקדושת דברי חז"ל.

וכך כתב הרב זצ"ל במאמרו 'תורת ארץ ישראל' (מאמרי הראי"ה, עמ' 78):

בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה את תורת ארץ ישראל. ויותר מכל דור אנו צריכים לזה בדורנו דור המלא סערות ותהפוכות, דור הנבילה והפריחה, בן הזמן של האורה והאפלה, של היאוש והבטחה, וכל המוני משפטים הסותרים זא"ז הצבורים בקרבו ועושים אותו כמרקחה וכהר געש שלא ידע שלו. לו אנו צריכים לתת סם חיים דוקא מתורת ארץ ישראל. אנו צריכים להראות לו את גדולת האמת ואת הבהירות הנמצאים באוצרנו האלהי, בהגותיה ורעיונותיה של תורת אמת, את היופי והנשגב במצותיה המעשיות ובתיאור החיים כולם, שעל פיה ובקרבה, כמה היא תורת אמת ותורת חיים! אשר לטעום וקל וחומר להטעים כל אלה במובן המלא אפשר רק ע"י אור תורת ארץ ישראל.

והדברים ראויים להיאמר לא רק ביחס לאנשים הרחוקים מתורה ומצוות, אלא גם בתוככי בית המדרש פנימה. לומדים רבים כיום חשים לעיתים, שהלימוד הישיבתי הרגיל איננו מעניק משמעות ותוכן פנימי למצוות ודיני התורה בהם הם עוסקים, אלא דן בהם באופן מופשט ומנותק מהקשר רעיוני כלשהו. הדיון הלמדני יתמקד, למשל, בחקירה האם כסף קידושין הוא 'כסף שיווי' או 'כסף קניין', אך לא יחתור להבנה מעמיקה מהי המשמעות הרעיונית של כל אחד מהצדדים ביחס לתפיסת מהותה של פעולת קידושי כסף והגדרת הקשר שנוצר בין איש לאשתו. חיסרון זה עשוי ליצור את התחושה שהתורה הנלמדת בבית המדרש איננה משפיעה על עולם המעשה, אלא נשארת ברובד האבסטרקטי העליון. קשה לחוות כך כיצד התורה אכן באה 'לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה' (דברים ו, כד).

התחושה הולכת ומתרחבת, שבדורנו הגיעה העת למימוש חזונו של הרב לפיתוחה ויישומה של תורת א". הוכשרה השעה לבניית קומה חדשה בתורה על גבי כל הקומות שנבנו בה עד כה.

סיכום

פתחנו מאמר זה בדבריו של הרב זצ"ל על ייחודה של תורת א"י והמשימה המוטלת על דור באי הארץ להחיותה ולפתחה. הראנו מכמה וכמה מקורות בדברי הרב שתחיית תורה נפלאה זו תבוא ע"י חיבור הלכה ואגדה, תורה שבכתב ותורה שבע"פ, כללי תורה ופרטיה, וע"י דרישת טעמי המצוות.

על מנת לחבר את כל העניינים הללו יחד, נדרשת בניית קומה נוספת בלימוד התורה, ע"ג הקומות שנבנו עד עתה במשך הדורות. קומה זו תחתור להבין את יסודי הדינים ושורשי המצוות ע"י חיבור למקורן בתורה שבכתב, דרך הבנת עומק דרשות חז"ל, וגיבוש הרעיון והטעם של המצוה והדין ע"פ זה ובאופן שיתאים לפרטי הסוגיא.

הוספנו וביארנו שדרך זו נראית כהכרחית עבור הכשרת חכמים הראויים לישב בסנהדרין, וא"כ מלבד עצם הצורך בתחיית התורה כשלעצמה, הדבר נצרך גם בכדי להכין את הקרקע לייסוד ב"ד הגדול בירושלים.

הבאנו שתי דוגמאות הממחישות כיצד ע"י העמקה בקשר שבין תורה שבע"פ לתורה שבכתב וחתירה למציאת הכלל הרעיוני העומד ביסוד הדין, ניתן להגיע לתובנות מחודשות ומשמעותיות שעשויות להשפיע על הבנת הסוגיא ולבסוף גם על פרטי ההלכה.

ולסיום, עמדנו על חשיבותה של המשימה הגדולה הנדרשת מאיתנו לעת כזאת, והצורך ביישומה הן בכדי לקרב את אחינו הרחוקים מתורה ומצוות לאביהם שבשמים, והן כדי להאהיב את לימוד התורה על יושבי בית המדרש העמלים בה וחפצים לזכות לאורה.

כוחות רבים של ת"ח צעירים ונמרצים נדרשים לשם כך, יגיעות רבות ועצומות ועמל רב להבין כראוי דברי תורתנו הקדושה לאשורם, יחד עם בקשת רחמים ממי שהחכמה שלו, שיערה עלינו רוח ממרום ויזכה אותנו לשמוע את קול התורה היוצאת מציון ודבר ה' הבוקע מירושלים.